

УДК 371.378

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ «КЛАСНИЙ КЕРІВНИК – КОЛЕКТИВ КЛАСУ» НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Яцула Т.В., д. пед. н.,
професор кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту
Херсонський державний університет

У статті розглядається діяльність класного керівника в аспекті її вдосконалення через такі компоненти управлінського процесу, як цілепокладання, взаємозв'язок суб'єктів системи «класний керівник – колектив класу», середовище функціонування системи, особистісні якості класного керівника та шляхи їх розвитку. Автором запропоновано оновлення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх вчителів-класних керівників через введення до змісту таких тем: «Сучасні підходи до виховання особистості: від мети до змісту, форм і методів», «Школяр як суб'єкт виховання», «Зміна парадигми виховання – стратегія інноваційних змін в освітньому процесі школи», «Функціонально-рольові позиції класного керівника і учнів колективу класу», «Класний керівник і його команда».

Ключові слова: класний керівник, колектив класу, сутність управлінської діяльності класного керівника, нові підходи до виховної роботи.

В статье рассматривается деятельность классного руководителя в аспекте ее совершенствования через такие компоненты управленческого процесса как целеполагание, взаимосвязь субъектов системы «классный руководитель – коллектив класса», среда функционирования системы, личностные качества классного руководителя и пути их развития. Автором предложено обновление учебного воспитательного процесса подготовки будущих учителей-классных руководителей через введение содержания таких тем: «Современные подходы к воспитанию личности: от цели к содержанию, формам и методам», «Школьник как субъект воспитания», «Изменение парадигмы воспитания – стратегия инновационных изменений в образовательном процессе школы», «Функционально-ролевые позиции классного руководителя и учеников коллектива класса», «Классный руководитель и его команда».

Ключевые слова: классный руководитель, коллектив класса, сущность управленческой деятельности классного руководителя, новые подходы к воспитательной работе.

Yatsula T.V. FEATURES CONTROL SYSTEM CLASS TEACHER – TEAM CLASS AT THE PRESENT STAGE

The article describes the activities of the class teacher in the aspect of improvement through the process of management components such as the definition of objectives, the relationship of the subjects of the «class teacher – class team», the system functioning environment, the personal qualities of the class teacher and his/her development. The author proposes to upgrade the training and educational process of preparation of future class teachers through the introduction of the contents of the «Modern approaches to the education of the personality, from the target to the content, forms and methods», «School student as a subject of education», «Changing of the educational paradigm – a strategy of innovative changes in the educational process at school», «Functional and role position of class teacher and school students group», «Class teacher and a team».

The main directions of functioning of the seminar are: empathy as the basis for the activities of the class teacher, the formation of the ability to creatively rebuild the inner attitude in the relationship with the children, the formation of positive models of interaction with children, the strategy and tactics of verbal and non-verbal communication, effective techniques of linguistic communication strategy to communicate with conflict-type students, individual support for students.

Key words: class teacher, class collective, essence of management activities of the class teacher, new approaches to educational work.

Постановка проблеми. Питання виховання особистості, що розвивається, на сучасному етапі набувають особливої актуальності. Багатоаспектність соціокультурного середовища, в якому живуть сучасні школярі, включеність їх в неоднозначний за ціннісним потенціалом інформаційний простір, зниження впливу дорослих на їх особистісний розвиток свідчать про глибину проблем виховання і необхідність пошуку нових підходів до взаємодії з дітьми. Одним із рішень вищезазначених завдань

є удосконалення системи роботи класних керівників загальноосвітніх шкіл, головною функцією яких є виховання особистості, підтримка школяра на шляху його саморозвитку.

Ступінь розробленості проблеми. Діяльність класного керівника завжди була у центрі уваги науковців, педагогів-практиків. О.О. Бодалевім С.В. Кульневичем, В.О. Сластьоніним та ін. розроблена система виховної роботи класного керівника, головними складовими якої є зміст, форми,

методи виховання учнів класного колективу. Значний внесок у зазначену систему внесений педагогікою співробітництва. Авторські школи педагогіки співробітництва прагнули реалізувати на практиці гуманне ставлення до дитини, забезпечити розвиток співтовариства дітей та дорослих на принципах гуманізму, особистісного підходу до дитини, прагнення допомогти їй на життєвому шляху.

Мета статті – на основі визначення сутності управлінської діяльності класного керівника надати орієнтири щодо її оновлення з позиції сучасних вимог до розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу. Результатом розвитку ідей педагогіки співробітництва стала концепція педагогічної підтримки та шляхи її впровадження у діяльність класного керівника з колективом учнів. Фундатором концепції педагогічної підтримки О.С. Газманом висунуті основні вимоги щодо її реалізації у виховній діяльності класного керівника, а саме: сумісне з дитиною визначення її власних інтересів і шляхів подолання проблем, що заважають зберегти людську гідність і самостійно досягти життєвих результатів у різних сферах діяльності.

І.Д. Бех визначає основні позиції у діяльності вчителя-вихователя, а саме: розуміння дитини, її визнання та прийняття [1, с. 42-74]. Науковець звертає увагу на наявність певних якостей вихователя, які зумовлюють результативність процесу розуміння дитини:

- здатність сприймати й адекватно психологічно інтерпретувати поведінку дитини, безпосередньо в кожній момент спілкування фіксувати зміни у почуттях і вчинках, визначати події, які ці зміни зумовлюють;

- сформованість широкого набору оцінних критеріїв, які б дали змогу порівнювати характер змін, що настають у поведінці вихованців, і своєчасно робити висновки;

- уміння постійно усвідомлювати і правильно реагувати на те, як сприймають та інтерпретують його образ і поведінку вихованці. Визнання дитини ґрунтується на вірі в її можливості. Кожна дитина є неповторною: вона має лише їй притаманні задані природою темперамент, характер, завдатки. І завдання вихователя полягає не в стиранні дитячої індивідуальності, а в доцільному її формуванні [1, с. 58].

Визнання дитини спонукає вчителя-вихователя до прийняття дитини, що тлумачиться І.Д. Бехом, як дозвіл їй бути такою, якою вона є, увага до її почуттів, думок і готовності їх почути; всебічна підтримка вихованця, при цьому залишаючись самим

собою, розуміючи, що цінності й системи поглядів можуть не збігатися; готовність ділитися власними цінностями й поглядами, сприяючи можливості розуміння себе вихованцем; повага до позиції вихованця [1, с. 63-64].

Виходячи із зазначених позицій, ми вважаємо, що підготовка класних керівників до управлінської діяльності в колективі шкільного класу повинна піддаватися суттєвому оновленню.

Виховна система класу є цілісною і впорядкованою сукупністю взаємодіючих компонентів, які сприяють розвитку особистості та колективу.

У якості суб'єктів управління виступають класний керівник, педагогічний колектив, які беруть участь у виховному процесі і життєдіяльності класного співтовариства, учнівський і батьківський колективи.

У якості об'єктів управління розглядаються різні виховні процеси, що організовуються в класі.

Кожна виховна система має своє середовище – це життєвий простір, в якому здійснюється спільна діяльність і спілкування членів класного колективу, розвиваються міжособистісні і ділові стосунки, формуються індивідуальні і групові ціннісні орієнтації.

Формування внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування і розвитку класного співтовариства і його членів нерозривно пов'язане з визначенням місця і ролі класу у виховному просторі всієї школи.

Виходячи з цього, ми вважаємо за необхідне включити наступний зміст до процесу підготовки класних керівників: вікові особливості класних колективів, типологію шкільних класів, позначити орієнтири для вдосконалення змісту учбових програм.

Для вдосконалення управлінської діяльності класного керівника необхідно знати ті об'єктивні зміни, які відбуваються в класних колективах і які обумовлені зміною віку учнів. Скористаємося таблицею, на даною А.В. Мікляєвою і П.В. Румянцевою [2, с. 44-47], що дає основи для аналізу вікових особливостей класних колективів для класних керівників. Зіставлення змін продемонстровано, починаючи з 4 класу.

На основі представленої таблиці можна зробити висновок, що класний колектив має чітко визначені вікові особливості, знання яких дає можливість класному керівникові більш досвідчено здійснювати управління процесами особистісного розвитку школярів. Слід зазначити, що кожен колектив класу формується під впливом певних умов: соціально-педагогічного

редовища. Тому необхідним компонентом вдосконалення управління виховними процесами в колективі класу ми вважаємо знання і уміння діагностувати класними керівниками типологічних особливостей

класу і на цій основі планувати виховний процес. При цьому особливу увагу слід приділяти «важким класам». До них науковці відносять такі класи: ненавчаючий, невмотивований, некеруючий, внутрішньо

Таблиця 1

Вікові зміни у колективах класу

	4 клас	5 клас
Соціально-педагогічна ситуація	Стабільна: система звичних шкільних вимог, взаємодія з вчителями, однокласниками.	Змінюється: клас стикається з принципово новою системою організації навчального процесу.
Вікові завдання розвитку, вимоги і очікування з боку дорослих	Розвиток пізнавальної сфери, закріплення ефективного стилю навчально-пізнавальної діяльності.	Початок процесу зміни провідного виду діяльності з навчальної на інтимно-особистісне спілкування з однолітками.
Мотиваційний компонент навчальної діяльності	Навчальна мотивація, авторитет школи і ролі вчителя в цілому зберігається.	Навчальна мотивація, соціальна мотивація («Я у середній школі»), відношення до навчальних предметів і вчителів поступово диференціюється.
Операційний компонент навчальної діяльності	Сформовані, чітко виражені форми навчального процесу, яким віддається перевага.	Можуть зберігатися або змінюватися під впливом авторитетних учителів.
Групові структури. Згуртованість класу. Формування групової ідентичності	Стають стійкішими, міжособистісні переваги і відхилення зміцнюються. Емоційні відношення переважають над діловими. Оформлюються фрагменти внутрішньогрупових норм. Росте згуртованість класу, з'являються стійкі взаємозв'язки між підгрупами. Зростає актуальність проблеми міжособистісних конфліктів. Зберігається суперництво з аут-групами.	Стойкі групові структури, позначені неформальні ролі, які більш менш усвідомлюються володарями. Емоційні відношення переважають над діловими. З'являються внутрішньогрупові норми, відносно незалежні від норм, заданих ззовні. Згуртованість класу висока, проте потенціал міжособистісних конфліктів зберігається. Чітко усвідомлюється групове «Ми», диференціюються «наші» і «не наші».

	6, 7, 8 класів	9 клас	10, 11 клас
Соціально-педагогічна ситуація	Стабільна: клас знаходиться в системі звичних шкільних вимог.	Змінюється: перспектива зміни колективу.	Змінюється перспектива зміни колективу.
Вікові завдання розвитку, вимоги і очікування з боку дорослих	Розвиток самосвідомості. Формування відчуття дорослості.	Первинне професійне самовизначення.	Професійне і особистісне самовизначення.
Мотиваційний компонент навчальної діяльності	Мотивація спілкування і самовиявлення.		Загальної мотивації часто немає, особистісна диференціюється на основі різного відношення до навчальних предметів.
Операційний компонент навчальної діяльності	Сформований і стійкий операційний компонент навчальної діяльності.		Розпадається, індивідуалізується операційний компонент навчальної діяльності.
Групові структури. Згуртованість класу. Формування групової ідентичності	Групові структури стійкі. Внутрішні групові норми в апофеозі. Способи заохочень і покарань «відпрацьовані». Відчуття «Ми» загострено, групи диференціюються на контактних і неконтактних.	Разом з груповими нормами зростає роль загальношкільних норм. Згуртованість класу висока. Відчуття «Ми» зберігає актуальність, диференціюється відношення до груп і їх окремим членам.	Усвідомлюються чинники групоутворення. Загострено відчуття справедливості як регулятора взаємин. Згуртованість класу часто знижується, до випуску зростає. Відчуття «Ми» зберігає актуальність, проте часто вступає в суперечність з особистісною ідентифікацією.

конфліктний, закритий і зоряний. Розглянемо особливості кожного з перерахованих класів як основу для диференціації виховної роботи класним керівником.

У «некерованому» класі, як правило, вкрай низький рівень сформованості навичок використання власного потенціалу в навчальній діяльності. Репродуктивні методи навчання переважають над самостійною навчальною активністю. «Невмотивований» клас, як результат роботи вчителя молодших класів, характеризується байдужістю до пізнавальної діяльності як основи учбової діяльності. Працюючи з «невмотивованим» класом, класний керівник концентрує увагу на стимулюванні особистісної активності не тільки під час навчання у школі, але і в цілому у житті, на створення умов для підвищення самооцінки учнів. Під «некерованим» розуміється клас непокірний. Особливо поширеності такий клас набуває в період, коли на перший план у школярів виходить мотивація спілкування з однолітками. На жаль, негативним чинником «закріплення» негативних проявів класного колективу є стереотипізація ставлення вчителів до класу як особливо важкого, відсутність віри в потенційні можливості дітей щодо саморозвитку. Для «внутрішньо конфліктного» класу характерним є несприятливе емоційне середовище життєдіяльності. Взаємини в класі побудовані в основному на прояві ворожості по відношенню один до одного. Напрямом роботи класного керівника має стати створення умов для об'єднання колективу класу, для прояву індивідуальності через презентацію інтересів у сфері дозвілля. Велике значення в роботі з таким класом має формування навичок конструктивного спілкування. «Закритий» клас характеризується роз'єднаністю у міжособистісних відносинах, байдужістю учнів один до одного. Психологи виділяють як основну особливість такого класу «страх саморозкриття». Завданнями класного керівника при роботі з колективом учнів є: створення умов для саморозкриття учнів, формування навичок конструктивного спілкування і підвищення їх самооцінки. «Зоряний» клас як тип «важкого класу» характеризується тим, що кожен член колективу оцінює себе як особливо розумного, креативного. Серед учнів виникають своєрідні змагання на ступінь обдарованості. Достатньо часто ця «зоряність» створюється вчителями, батьками, адміністрацією школи. Спочатку ця особливість класу є позитивним компонентом особистісного розвитку, оскільки свідчить про прояв індивідуальності кожного. Проте з часом вона набуває негативних рис: зневажливе ставлення до учнів інших

класів, неконструктивне спілкування з вчителями й іншими дорослими та однолітками. При роботі з учнями «зоряного» класу класному керівникові необхідно перш за все звернути увагу на корекцію самооцінки, на сферу ціннісних орієнтирів особистості, що розвивається.

Проблема цілей і цілепокладання належить до найбільш важливих в управлінні в цілому і в діяльності класного керівника. Цілі визначають принципи, зміст, форми і методи роботи класного керівника. Цілепокладання є головним детермінуючим та інтегруючим чинником функціонування і розвитку виховної системи класу. Воно включає:

- обґрунтування і висунення цілей;
- визначення шляхів їх досягнення;
- проектування очікуваного результату.

В процесі діяльності, що пов'язана з висуванням цілей, класним керівником повинні враховуватися цілі дитини, батьків, педагогів, що працюють в класі і володіють суб'єктивними повноваженнями, мети освітньої установи і суспільства, в якому суб'єкти діяльності функціонують і розвиваються.

Виходячи з цього, ми вважаємо, що в процесі підготовки майбутніх класних керівників до виховної взаємодії з колективом класу, важливо активізувати педагогічне мислення класних керівників на пошук і аргументацію таких цілей виховання учнів, які б відповідали основним тенденціям розвитку педагогічної думки, співзвучні були б індивідуальності класного керівника, зрозумілі й прийнятні дітьми як орієнтири їх особистісного розвитку. Рішення питання висування цілей у діяльності класного керівника пов'язане з вивченням всього спектру моделей організації виховного процесу в колективі класу. Ми пропонуємо включити в систему підготовки класних керівників зміст таких тем: «Сучасні підходи до виховання особистості: від мети до змісту, форм і методів», «Школяр як суб'єкт виховання», «Зміна парадигми виховання – стратегія інноваційних змін в освітньому процесі школи», «Функціонально-рольові позиції класного керівника і учнів колективу класу», «Класний керівник і його команда».

Ефективність діяльності класного керівника залежить від таких його особистісних якостей як емпатія, мобільність, творчий підхід до вирішення різноманітних ситуацій. Класному керівникові важливо не тільки знати складові свого успіху у взаємодії з дітьми, батьками, вчителями з різних дисциплін, але і методи, прийоми саморозвитку необхідних якостей. Тому ми вважаємо за доцільне введення в навчально-виховний процес педагогічного вищо-

на навчального закладу спецсеминару по особистісному розвитку вчителя-класного керівника. Основними напрямками є: емпатія як основа діяльності класного керівника, формування здатності перебудувати внутрішню позицію, формування позитивних моделей взаємодії з дітьми, стратегії і тактики вербального і невербального спілкування, ефективні техніки мовного спілкування, стратегія спілкування з конфліктними типами особи, індивідуальна підтримка школярів.

Висновки. Діяльність класного керівника з колективом класу вимагає значного оновлення, що пов'язане зі зміною соціокультурного середовища, в якому дитина розвивається, і зміною підходів до взаємодії з дітьми з авторитарного на гуманістичний. Необхідно ввести в процес підготовки класних керівників до управлінської діяльності по особистісному розвитку учнів кла-

суючий зміст (вікові особливості колективів класу, парадигми виховання, суб'єкт-ні відносини в системі управління колективом класу, особистісний розвиток класного керівника).

Зазначене оновлення підготовки класного керівника потребує не тільки більш ґрунтовного викладення матеріалу у навчальних посібниках, а й аналізу стану готовності класних керівників до внесення змін у виховну діяльність та розвитку мотивації до їх впровадження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. – Кн. I: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод. видання. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
2. Микляева А.В., Румянцева П.В. «Трудный класс»: диагностическая и коррекционная работа. – СПб. : Речь, 2006. – 320 с.